

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів**

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «Митна справа»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

Форма навчання: __ очна (денна) _____
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «__ Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної
діяльності в Україні _____»
(назва теми)

здобувача __ Шмигельської Аліни Євгенівни _____
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: __ к.е.н., доцент Коломієць Ганна Богданівна _____
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: __ д.е.н., професор Буряченко
__ Андрій Євгенович _____
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	5
1.1 Основні елементи та суть митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.....	5
1.2 Механізм митно-тарифного регулювання.....	11
1.3 Історія розвитку митно-тарифного регулювання.....	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	19
2.1 Аналіз нормативно-правової бази митно-тарифного регулювання в Україні...19	
2.2 Аналіз бюджетного значення митно-тарифного регулювання.....	23
2.3 Оцінка впливу митно-тарифного регулювання на зовнішньоекономічну діяльність.....	28
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	36
3.1 Зарубіжний досвід митних реформ країн ЄС в контексті застосування у вітчизняній практиці.....	36
3.2 Напрями розвитку митно-тарифного регулювання в Україні.....	42
3.3 Сучасні елементи митно-тарифної системи України в рамках збереження балансу євроінтеграційних та національних інтересів.....	46
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54
ДОДАТКИ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена швидкими змінами у міжнародній торгівлі та зростаючою роллю інтеграційних процесів у глобальній економіці, що накладає нові вимоги на розвиток та ефективність національних економічних систем, особливо у сфері митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. З огляду на стратегічне геополітичне розташування України, ефективне митно-тарифне регулювання є ключовим для розвитку зовнішньоекономічних відносин та інтеграції країни в світову торговельну систему. Перехід до європейських стандартів, зокрема у контексті угоди про асоціацію з ЄС, вимагає комплексного перегляду та оптимізації митно-тарифної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в цій області, зокрема праці вітчизняних науковців, таких як Ю. Г. Козак, В. С. Будкін, Н. В. Притула та інші, вказують на необхідність подальшого вивчення механізму митно-тарифного регулювання та його впливу на економіку країни, а також підтверджують необхідність у подальшому вдосконаленні митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення напрямів розвитку митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, з урахуванням сучасних викликів та міжнародного досвіду.

Для досягнення цієї мети потрібно виконати наступні завдання дослідження:

1. Розглянути основні елементи та визначити сутність митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб`єктів господарювання.
2. Розглянути механізм митно-тарифного регулювання.
3. Розглянути історію створення митно-тарифного регулювання.
4. Проаналізувати існуючу нормативно-правову базу митно-тарифного регулювання в Україні.
5. Проаналізувати бюджетне значення митно-тарифного регулювання.

6. Оцінити вплив митно-тарифного регулювання на зовнішньоекономічну діяльність.
7. Ознайомитися з зарубіжним досвідом митних реформ країн ЄС в контексті застосування у вітчизняній практиці.
8. Сформувати можливі напрями розвитку митно-тарифного регулювання в Україні.
9. Розкрити сучасні елементи митно-тарифної системи України в рамках збереження балансу євроінтеграційних та національних інтересів.

Об`єкт дослідження: система митно-тарифного регулювання України.

Предмет дослідження: конкретні механізми та інструменти, які використовуються в цій системі для регулювання ЗЕД.

Методи дослідження: метод аналізу, історичний та порівняльний метод, графічний метод, метод узагальнення.

Теоретична, методична та практична значущість результатів. Теоретична значущість результатів дослідження полягає у систематизації знань про митно-тарифне регулювання, а практична – у визначенні пропозицій та напрямів вдосконалення митної політики України.

Інформаційна база дослідження: нормативно-правові акти та Закони України, сайт Верховної Ради України, Державна митна служба статистики України, Міністерство фінансів України, Державна служба статистики, Митний кодекс України, наукові статті українських вчених, електронні ресурси мережі Internet.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Основні елементи та суть митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання

Митно-тарифне регулювання виступає ключовим інструментом управління держави у сфері зовнішньоекономічних відносин. Його основною метою вважається оборона національного ринку від небажаних зовнішніх впливів. Водночас, зростання інтеграційних процесів у світовому господарстві накладає нові вимоги на розвиток та діяльність національних економічних систем, особливо у контексті митно-тарифного регулювання. В цьому аспекті, держава відіграє вирішальну роль у формуванні та виконанні стратегії зовнішньої торгівлі.

Глобалізація та інформаційні технології є основними драйверами, що впливають на міжнародну економічну активність та митні служби. Зниження митних тарифів у багатьох країнах, на фоні збільшення обсягів торгівлі, призводить до зростання адміністративних витрат на митні процедури. Це вимагає своєчасного впровадження заходів для їх оптимізації, щоб зменшити витрати як для митних органів, так і для бізнесу. Така ситуація підкреслює важливість митної справи у регулюванні міжнародної торгівлі, як стверджують зарубіжні експерти.

У дослідженні митно-тарифного регулювання в Україні виділяються роботи таких фахівців, як Козак Ю. Г., Притула Н. В., Єрмакова О. А. [1, с. 240], які аналізували, як ця система впливає на економіку країни. Вони дивилися на митні тарифи не просто як на засіб регулювання цін, а як на інструмент, що може стимулювати або стримувати зовнішньоекономічну активність.

Інші дослідники, такі як Будкін В. С. [2], Федосов В. М., Суторміна В. М. [3], Лук'яненко Д. Г., Білоус О. Г. [4] та інші, зосередили свою увагу на фіскальній ефективності митних тарифів, вказуючи на те, як правильно встановлені ставки можуть збільшити доходи держави без шкоди для виробників та споживачів.

Важливий внесок у розуміння цієї теми зробили також Голинський Ю. О., Павелчак А. В. [5] та інші, які підкреслили роль митної політики у захисті внутрішнього ринку та розвитку національного виробництва. Не можна не згадати і про внесок іноземних вчених, які досліджували митно-тарифне регулювання в контексті глобальних економічних процесів. Їхні роботи допомагають зрозуміти, як Україна може інтегруватися в світову економіку, зберігаючи при цьому свої національні інтереси. Ці дослідження допомагають нам краще розуміти, як митно-тарифне регулювання впливає на економіку України, і є важливими для будь-якого аналізу в цій сфері.

З моменту здобуття незалежності України в 1991 році, митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності стало пріоритетним напрямком у формуванні національної економічної політики. Основоположним документом, що заклав фундамент для цього процесу, став Закон України Про Єдиний митний тариф”, який був ухвалений 5 лютого 1992 року [6].

У період з 1991 по 1993 рік, Україна характеризувалася відносно вільним зовнішньоторговельним режимом, де імпорتنі тарифи на більшість товарів коливалися в межах 0-10%. Вищі ставки мита, від 15 до 30%, застосовувались лише до обмеженої кількості товарів, а максимальна ставка у 50% стосувалася алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Визначення рівня ввізного мита базувалося на критеріях ступеня обробки товару та його економічної вигідності для імпорту. Товари, що імпортувалися з країн, які перебувають на стадії розвитку, звільнялися від митного оподаткування, тоді як імпорт з промислово розвинутих країн підлягав оподаткуванню за пільговими ставками в рамках угод про регіональну економічну інтеграцію.

З часом, митно-тарифне регулювання почало акцентувати увагу на стимулюванні експортної діяльності, що свідчить про поступове зміщення

пріоритетів у цій сфері. Україна дотримувалася ліберальної політики щодо експорту та імпорту протягом 1994-1995 років. Також у 1994 році скасували кількісні обмеження на експорт багатьох видів товарів, за винятком тих, що підпадали під, так звані, “добровільні” експортні обмеження в рамках міжнародних угод, а також стратегічних товарів, які були включені до переліку особливого експортного режиму. У той самий час, ставки ввізного мита були підвищені, особливо на товари з високою ліквідністю та підакцизні товари. Це вказує на фіскальну орієнтацію митної політики та її захисний характер щодо національного виробництва. Деякі пільги, які були надані законодавством окремим учасникам ЗЕД, призвели до створення нерівних умов конкуренції на внутрішньому ринку [4]. Також зазначимо, що у цьому ж році було створено Митно-тарифну раду і прийнято першу постанову про зміну ставок ввізного мита, і саме через це ставки на енергоносії та сировину були знижені, а також закладено основи для координованої митно-тарифної політики.

Вже з 1996 по 1998 рік, Україна прийняла більш протекціоністську політику. Вона була націлена на захист національних товаровиробників, особливо у контексті переговорів щодо вступу України до СОТ. Також скасували національну систему преференцій, а цілю тарифного регулювання була підтримка вітчизняного виробництва. Застосування пільг для деяких категорій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також активне використання режиму вільної торгівлі з країнами СНД і Балтії допомогли Україні визначити свою позицію стосовно зовнішньої торгівлі, зробивши ставку на протекціонізм у відповідь на скорочення внутрішнього ринку та зниження обсягів національного виробництва.

В кінці 90-х, Україна вже активізувала реформування митної політики, і адаптувала її до стандартів СОТ. Власне, відбулася лібералізація імпорту, яка була частиною зобов'язань перед міжнародними фінансовими установами, були скасовані мінімальні митні ставки, і знижена кількість коригувань ввізних мит. Були знижені митні ставки на сировину, а на готову продукцію, яка виробляється

в Україні - підвищено. Також зниження зазнали імпорتنі мита на текстиль за угодами з ЄС.

Впровадження селективного протекціонізму в Україні відбулося на початку 2000-х. Завдяки цьому, загальний рівень імпорتنих тарифів було знижено у межах переговорів з СОТ та ЄС, зокрема, були знижені максимальні ставки ввізного мита до 25%, а на деякі товари легкої промисловості – до 0-17%. Також було внесено зміни у митні ставки на деякі види товарів, як-от, на хімічну продукцію, сільськогосподарську техніку, товари широкого вжитку, а також знизилася мита на текстиль і одяг відповідно до домовленостей з ЄС.

З 1994 року наша країна вела переговори про вступ до ГАТТ/СОТ, що потребувало гармонізації національного законодавства з їхніми нормами. А от у 1996 році була затверджена Концепція трансформації митного тарифу, яка передбачала інтеграцію економіки України у світову систему, зниження митних ставок та забезпечення стабільного розвитку держави [5]. Основною метою було досягти середньозваженого рівня ввізного мита не більше 14%.

До 1996 року в Україні використовувалися лише адвалорні ставки, але згодом були введені комбіновані та специфічні ставки. Різні митні ставки вводилися для того, щоб не були знижені митна вартість товарів та імпорту товарів низької якості. Це позитивно вплинуло на підтримку національних виробників та захист внутрішнього ринку. Наразі, адвалорні ставки, які становлять 79,8%, є основою ввізного мита. Специфічні та комбіновані ставки, які складають 17,18% та 3,02% відповідно, використовуються для обмеженого переліку товарів, зокрема для підакцизних товарів та товарів з розділів I-IV Товарної класифікаційної схеми Єдиного митного тарифу. Товари з цих розділів є особливо важливими для українського ринку, з максимальними ставками на продукти, як-от м'ясо та молочні продукти, та з мінімальними ставками на деякі продовольчі товари – кокосові горіхи та кешью. В цілому ставки імпортного мита на сільськогосподарську продукцію є досить високими, особливо в порівнянні з іншими товарами, деколи перевищують їх митну вартість, що надає торгівлі обмежувальний характер.

За останні роки, як можна побачити, в Україні спостерігається зниження середнього рівня оподаткування імпортом митом, яке відображається переходом від помірної до більш відкритого торговельного режиму.

Митно-тарифне регулювання виступає ключовим інструментом управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання. Це визначається як система заходів, що впроваджуються державою з метою регулювання потоків товарів через кордони країни. Суть митно-тарифного регулювання полягає у використанні антидемпінгових та компенсаційних мит, для того, щоб запобігти недобросовісній торгівлі і забезпечити справедливі умови для вітчизняних товаровиробників, у встановленні митних тарифів, які можуть бути адвалорними (відсоток від вартості товару), специфічними (фіксована сума за одиницю товару) або комбінованими. Також в основі митно-тарифного регулювання лежить застосування тарифних квот, вони дозволяють імпортувати обмежену кількість товару за зниженою ставкою мита, сприяючи, тим самим, регулюванню внутрішнього ринку.

Зміст митно-тарифного регулювання охоплює широкий спектр діяльності, від класифікації товарів до визначення митної вартості та застосування митних процедур. Класифікацію товарів здійснюють згідно з товарною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності, вона є основою для визначення митних тарифів.

Митну вартість товарів визначають за допомогою різних методів, як от транзакційна вартість, додана вартість, вартість ідентичних або подібних товарів тощо. Принципи митного регулювання базуються на міжнародних угодах, таких як ГАТТ/СОТ, які встановлюють основні правила для спрощення та уніфікації міжнародної торгівлі. Україна, як член СОТ, зобов'язана дотримуватися цих принципів, що включає в себе забезпечення прозорості, недискримінації, національного режиму та найбільшого сприяння у своїй митній політиці [7, с. 132].

Фундаментальні аспекти митно-тарифного регулювання можна виразити у функціях (див. рис. 1.1).

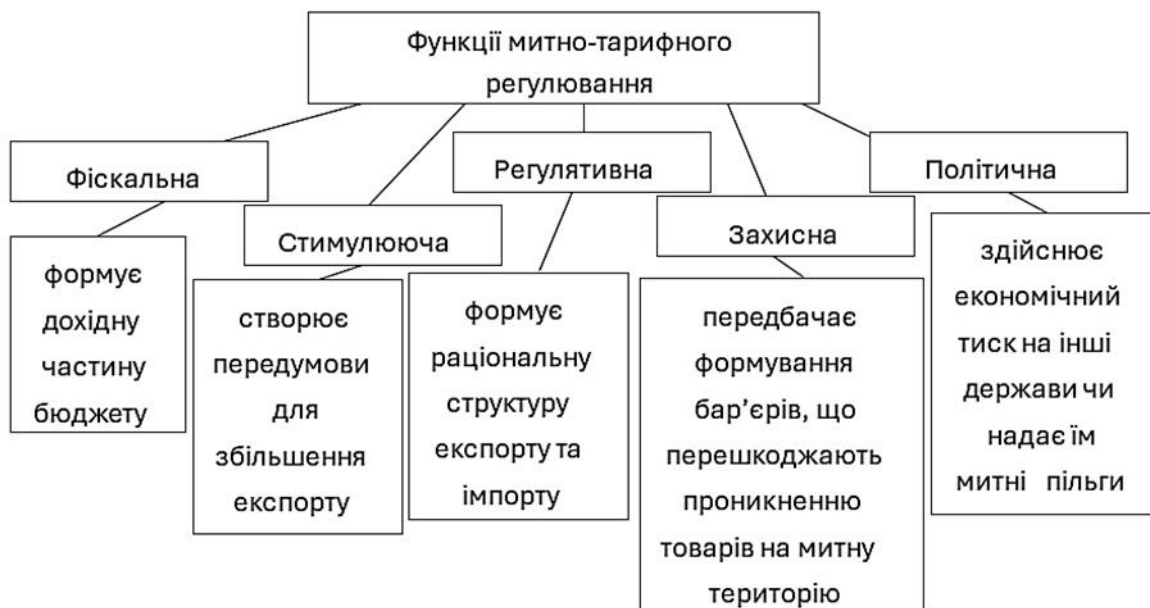


Рисунок 1.1 – Функції митно-тарифного регулювання

Джерело: Розроблено автором на основі [5]

Через функції, митно-тарифне регулювання дає країні змогу ефективно управляти зовнішньоекономічною діяльністю, а також сприяє фінансовій стабільності та відіграє важливу роль у формуванні глобальної торговельної системи.

Митно-тарифне регулювання надає суб'єктам господарювання, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, інструменти для захисту та стимулювання їхнього бізнесу. Високі митні ставки можуть бути бар'єром для дешевого імпорту, тим самим захищаючи вітчизняну продукцію та сприяючи їх конкурентоспроможності на внутрішньому ринку. З іншого боку, участь у міжнародних торговельних угодах та режиму ГСП, дає можливість суб'єктам господарювання користуватися зниженими чи нульовими ставками мита при експорті товарів до країн-партнерів, що сприяє розширенню ринків збуту. Держава може використовувати митні інструменти, як-от експортні субсидії та тарифні квоти, для стимулювання експорту вітчизняної продукції та підвищення конкурентоздатності українських виробників на світовому ринку. Крім того, завдяки ретельному плануванню зовнішньоекономічної діяльності та

використанню юридичних послуг у сфері митного права, можна оптимізувати митні платежі, забезпечуючи дотримання законодавства та мінімізацію витрат.

Митно-тарифне регулювання хоч і є засобом захисту національного виробництва, але воно також може створювати певні перешкоди та ризики для бізнесу, особливо у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Високі ставки ввізного мита на імпорті матеріали та продукцію можуть збільшувати собівартість виробництва, що, в свою чергу, знижує конкурентоспроможність кінцевої продукції. Обмеження імпорту товарів через високі митні ставки можуть призводити до скорочення асортименту товарів на внутрішньому ринку, що негативно впливає на споживачів. Часті коригування ставок ввізного мита та зміни митної політики, створюють нестабільність, а також ускладнюють довгострокове планування зовнішньоекономічної діяльності для суб'єктів господарювання. Крім того, постійні зміни в митному законодавстві та складні бюрократичні процедури можуть ускладнювати процес митного оформлення, що призводить до затримок і збільшення витрат для суб'єктів господарювання.

У контексті глобалізації, слід розглянути можливість створення міжнародних митних альянсів, для сприяння гармонізації митних процедур та стандартів. Такий підхід міг би зменшити торговельні бар'єри та спростити логістику, одночасно забезпечуючи ефективний захист національних інтересів.

Митно-тарифне регулювання має величезний потенціал для стимулювання економічного розвитку, але його ефективність залежить від здатності держави адаптуватися до швидко змінюваних умов світової економіки. Важливо, щоб політика була гнучкою, прозорою та справедливою, щоб забезпечити рівні умови для всіх учасників ринку.

1.2 Механізм митно-тарифного регулювання

У контексті сучасних глобальних процесів, Україна активно прагне інтегруватися у світову економіку, зокрема через участь у міжнародному поділі праці. Це вимагає від держави особливої уваги до регулювання зовнішньоекономічної діяльності, де ключову роль відіграє митно-тарифне регулювання.

Наразі, митно-тарифне регулювання є фундаментальним елементом торговельної політики, адже воно спрямоване на захист національної економіки, виконання міжнародних угод, а також на підтримку стабільності глобальної торгівлі. Ефективність цього механізму є вирішальною для реалізації цілісної митної політики, яка сприяє наповненню бюджету, захисту економічних інтересів країни та регулюванню зовнішньої торгівлі.

З точки зору державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, митно-тарифне регулювання є однією з двох груп методів державного регулювання цієї сфери діяльності поряд з нетарифними методами. Механізм митно-тарифного регулювання включає в себе комплекс методів, які держава використовує для контролю зовнішньоекономічною діяльністю (див. рис. 1.2).

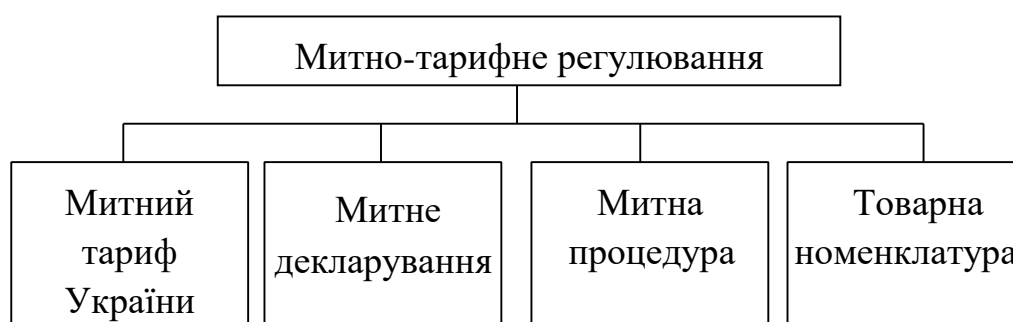


Рисунок 1.2 – Елементи митно-тарифного регулювання

Джерело: Розроблено автором на основі [5]

Ці елементи формують структуру митно-тарифного регулювання і спрямовані на досягнення двох основних цілей: протекціоністської (захист національних товаровиробників) та фіскальної (забезпечення надходження коштів до державного бюджету).

Митний тариф, як інструмент економічної конкуренції, включає в себе застосування надзвичайних тарифних заходів, які поділяються на антидемпінгові, спеціальні та компенсаційні. Ці заходи мають на меті захист від нечесної конкуренції та відповідь на дискримінаційні дії, що порушують конкурентний баланс на внутрішньому ринку. Оптимальне встановлення митних податків та зборів, а також адаптація митно-тарифного регулювання до сучасних умов можуть значно підвищити конкурентоспроможність національного виробника, захистити споживачів від низькоякісних товарів та покращити загальний добробут країни. Важливим аспектом є також співпраця України з іншими країнами у рамках СОТ, яка повинна бути не лише взаємовигідною, але й сприяти своєчасному та адекватному впровадженню митно-тарифних заходів для захисту національних інтересів. Розвиток митної політики України відбувається у відповідності з міжнародними стандартами, що передбачає паралельне вдосконалення всіх аспектів системи митно-тарифного регулювання, включаючи розбудову митної інфраструктури та оптимізацію митних процедур.

Для того, щоб митно-тарифного регулювання ефективно функціонувало, державі треба забезпечити наступне:

- гнучкість – треба мати змогу швидко пристосовуватися до змін у світовій економіці та міжнародній торгівлі;
- прозорість – повинні бути чіткі та зрозумілі правила для всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності;
- справедливість – треба забезпечити рівні умови для всіх торговельних партнерів;
- ефективність – треба зменшити витрати часу та ресурсів на митні процедури [1].

Також, важливим елементом є митна інфраструктура, яка повинна включати сучасні технології для швидкого та ефективного митного оформлення товарів. Використання електронних систем декларування та контролю, а також автоматизація митних процедур можуть значно підвищити продуктивність митних служб. Митно-тарифне регулювання в Україні повинно бути спрямоване

на досягнення балансу між захистом національних інтересів та інтеграцією у світову економіку, що вимагає постійного аналізу та оновлення митної політики.

У контексті розвитку міжнародної торгівлі та економічних відносин, митно-тарифне регулювання виступає як інструмент адаптації національної економіки до змінюваних умов світового ринку. Воно дозволяє не лише реагувати на зовнішні виклики, а й активно формувати умови для розвитку внутрішнього виробництва та зовнішньоекономічних зв'язків. Особливо це стає актуальним у світлі глобалізаційних процесів, де конкуренція на світових ринках зростає, а торговельні бар'єри знижуються.

Важливою складовою митно-тарифного регулювання є встановлення оптимальних ставок мита, які б сприяли захисту внутрішнього ринку, але при цьому не перешкоджали б розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Ставки мита повинні бути справедливими та відповідати міжнародним нормам і стандартам, що дозволить Україні ефективно інтегруватися у світову економічну систему.

Також, важливим аспектом є розробка та впровадження нових митних процедур, які б враховували сучасні тенденції розвитку технологій та логістики. Це дозволить спростити процес митного оформлення, зменшити час на перетин кордону та знизити витрати для бізнесу. Використання електронного декларування та автоматизованих систем контролю може стати ключовим фактором у підвищенні ефективності митних служб.

Розвиток митно-тарифного регулювання також передбачає активну співпрацю з міжнародними організаціями та іншими країнами для гармонізації митних стандартів та процедур. Це сприятиме створенню єдиного економічного простору, де товари та послуги можуть вільно переміщуватися, сприяючи розвитку торгівлі та економічному зростанню. Можемо зазначити що, митно-тарифне регулювання є не лише інструментом захисту національної економіки, а й засобом стимулювання економічного розвитку та інтеграції України у світову економіку. Його постійне удосконалення та адаптація до сучасних умов є ключовими для досягнення стабільності та процвітання в довгостроковій перспективі.

1.3 Історія розвитку митно-тарифного регулювання

Митниця завжди була ключовим елементом суверенітету держави, відіграючи важливу роль у підтримці її фінансової та політичної незалежності. Ця система, яка існує вже століттями, є свідченням влади та економічної самостійності країни.

З давніх часів професія митника вважалася престижною та прибутковою. Наприклад, Матвій, один з перших учнів Ісуса Христа, був митником, який збирав податки для Римської імперії [8, с. 25]. Після зустрічі з Ісусом він відмовився від свого достатку і став його послідовником. Початки митних відносин можна простежити до часів, коли виробництво товарів для обміну стало частиною соціальних відносин. Торгівля розвивалася не тільки в межах спільнот, але й з віддаленими землями, що призвело до появи класу купців, які спеціалізувалися на обміні, а не виробництві товарів.

Створення митниці було тісно пов'язане з формуванням держави та класовим поділом суспільства. З появою міст з'явилася потреба у політичному управлінні, яке фінансувалося за рахунок податків, включаючи торгівлю та переміщення товарів. Мито, як одна з найдавніших форм оподаткування, стало частиною державної податкової системи і важливим елементом зовнішньоторговельної політики. У давнину, митні збори були встановлені з самого початку торгових відносин. З часом, мито стало результатом зборів, які стягували феодали з торговців, що проходили через їхні землі. На території України митні порядки існували ще в античний період, особливо у містах Причорномор'я, і згадуються у перших міжнародних договорах, наприклад, між Київською Руссю та Візантією.

Перші свідчення світової торгівлі датуються шостою династією стародавнього Єгипту, коли єгиптяни вели торгівлю з фінікійцями та іншими народами Червоного моря. Торговельні шляхи були небезпечними, із зазначеннями про напади на каравани та скарги торговців. Замість витрат на

охорону, були введені спеціальні податки, які стали прототипом майбутніх митних зборів.

Історично важливим є факт того, що в 911 році торговельний договір між князем Олегом Київської Русі та Візантійським імператором включав умови митних стосунків. Цікаво, що в той час в Київській Русі існувало право на безмитну торгівлю, що дозволяло купцям торгувати без сплати зборів. Це свідчить про розвинену систему оподаткування, яка включала різні види податків, такі як мито за перевезення товарів, податки за використання річок, складів, ринків, а також збори за зважування та вимірювання товарів, і навіть судові мита за вчинення злочинів. Можемо зазначити, що судові мита варіювалися від 5 до 80 гривень [9, с. 113].

В 1288 році було проголошено Острогомський митний статут, який стосувався торговельних відносин з купцями з таких країн, як Баварія, Польща, Чехія, Австрія та Київська Русь. Відтак, українські митні органи дотримувалися європейських митних норм і працювали в рамках спільного правового простору з країнами Західної Європи. У передмістях Києва, Вишгорода та інших населених пунктів Київського князівства зводились фортифікаційні споруди, де представники князя збирали митні збори за транспортування товарів і проведення худоби. Захист кордонів держави, як свідчать легенди, був покладений на таких героїв, як Добриня Микитич, Ілля Муромець та Олексій Попович [8, с. 26]. У період Литовсько-польської унії в Україні існувала складна система митних зборів, яка передбачала детально регламентовані ставки за імпортом та експортом товарів. Прикордонне мито, відоме як ціло, вимагалось митниками, що працювали в митних коморах.

У період Гетьманщини та правління Богдана Хмельницького відбулося значне вдосконалення митної системи. Зокрема, у квітні 1654 року було введено два нових види мита на зовнішню торгівлю: імпортне мито “індукта” та експортне мито “евекта”, які становили 2% і сприяли розвитку міжнародної торгівлі на ліберальних засадах [10, с. 164–167].

Великі географічні відкриття та надходження дорогоцінних металів до Європи спричинили інфляційні процеси, які, у свою чергу, активізували товарно-грошові відносини та дали поштовх новим оборотам у світовій торгівлі, заклавши матеріальну основу для торговельних відносин. Це призвело до появи великої кількості нових товарів та ринків.

Зростання торговельних відносин потребувало впорядкування митних правил, що призвело до створення регулятивних елементів митно-тарифного регулювання. Одним з таких елементів став митний тариф, який виконував роль основного регулятора зовнішньоекономічної діяльності. У цей час на світовій арені з'явилися такі держави як Голландія, Португалія, Англія та Іспанія, а Франція та Німеччина займали менш активні торговельні позиції. У IX столітті митно-тарифне регулювання досягло нового рівня розвитку, а митний тариф почав виконувати протекціоністську функцію, не стільки з фіскальною метою, скільки для захисту інтересів національної економіки під час промислової революції. До кінця XIX століття більшість незалежних держав розвинули провідні галузі важкої промисловості, зокрема військово-промисловий комплекс та машинобудування, які були майже повністю захищені митними тарифами.

Мито являє собою непрямий податок, що стягується з товарів, які перетинають митні кордони, і включається у вартість товару, яку сплачує покупець [3]. Структура митно-тарифного регулювання включає в себе мито як один з податків, що стягуються при перетині товарів через митний кордон, поряд з акцизним збором, ПДВ та оплатою за митне оформлення товарів та транспортних засобів. Таким чином, ці податки однаково підвищують вартість як вітчизняних, так і імпортованих товарів.

Якщо говорити про походження терміну “мито”, то наукові думки розходяться. Як стверджує К. Колесников, що слово “мито” походить від давньонімецького “myto”, що означає “збір” [2]. Інші дослідники вважають, що цей термін має слов'янське коріння і національне забарвлення, де “мити” означає “збирати” або “одбирати”, а “мито” виступало як внутрішній податок у формі

проїзного збору, тоді як “тамга” виконувала функції податку на зовнішню торгівлю.

Простий механізм стягнення мита сприяв його ранньому виникненню та розвитку як явища та категорії в умовах формування міжнародних торговельних потоків і товарно-грошових відносин.

На початку 1918 року, 9 січня, Українською Центральною Радою був прийнятий IV Універсал, завдяки якому, Україна стала незалежною державою, що не підпорядковується жодній іншій владі, і визначив основні принципи для самовизначення та державного устрою. Цей документ також намітив шляхи розвитку державності, включаючи економічні, торговельні та податкові аспекти. Універсал заявляв, що відтепер Українська Народна Республіка візьме під контроль ключові сектори торгівлі та використовуватиме доходи від них на благо громадян, а міжнародну торгівлю буде регулювати держава [8].

Важливо відзначити, що українські митники мають багатий позитивний досвід та професійні навички, набуті протягом багатьох років роботи в радянській системі. Незважаючи на складні умови, більшість з них віддано служили суспільству та були прикладом виконання громадських обов'язків. Однак, варто зауважити, що митні органи, які були в Україні до незалежності, були практично безвладними, без керівних структур, що займалися митними питаннями, а також всі рішення приймалися централізовано.

Можна припустити, що для сучасної митної системи України найбільш доцільним є застосування досвіду нових країн-членів ЄС з Центральної та Східної Європи. Цей підхід включає в себе встановлення низьких тарифів на більшість товарів, особливо на ті, що мають низький рівень обробки, та надання додаткового захисту сільськогосподарській продукції та окремим галузям промисловості. Також важливим є впровадження ефективної системи аналізу ризиків для запобігання порушенням митних правил. Крім того, скорочення товарної номенклатури, на зразок практики Японії, Китаю чи США, сприятиме більшій прозорості та зменшенню випадків неправильного декларування товарів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз нормативно-правової бази митно-тарифного регулювання в Україні

Україна, як суверенна держава, має складну та багатогранну систему митно-тарифного регулювання, яка відіграє ключову роль у зовнішньоекономічній діяльності країни.

Нормативно-правова база митно-тарифного регулювання в Україні базується на ряді законодавчих актів, серед яких основними є:

- Митний кодекс України, прийнятий у 2012 році, який регулює митні відносини в країні [11]. Він встановлює правила переміщення товарів через митний кордон, митні процедури, тарифи та інші пов'язані з цим питання. Кодекс був прийнятий з метою гармонізації українського митного законодавства з міжнародними стандартами.

- Закон України "Про митний тариф України" (№ 2697-IX від 19.10.2022) - визначає порядок формування та застосування митного тарифу України при ввезенні на митну територію України та вивезенні за межі цієї території товарів та інших предметів [12]. Закон встановлює митні ставки та надає основу для обкладення митом товарів та інших предметів.

- Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (№ 959-XII від 16.04.1991) – визначає основні правові та організаційні засади здійснення ЗЕД в Україні і спрямований на удосконалення правового регулювання усіх видів ЗЕД, включаючи зовнішню торгівлю, економічне, науково-технічне співробітництво, надання послуг відповідно до загальноновизнаних засад, принципів, норм і правил

міжнародної торгівлі та зобов'язань, взятих Україною в рамках міжнародних угод [13].

Так як Україна є членом СОТ з 2008 року, то це зобов'язує країну дотримуватися міжнародних норм та правил у сфері митного регулювання. Крім того, Україна підписала низку двосторонніх та багатосторонніх угод, які впливають на митну політику та процедури.

Українська митна політика є одним із напрямків державної політики, яка виконує ключову роль у захисті національних інтересів та безпеки країни у різних сферах, включаючи політичну, економічну, соціальну та екологічну. Вона ґрунтується на програмних документах уряду, концепціях політичних партій та інших рухів. Важливо розглянути основні принципи, які лежать в основі законодавчої бази для оподаткування експортно-імпортних операцій, сприяють досягненню стратегічних цілей у сфері зовнішньоекономічної діяльності:

- єдність митної політики як частини зовнішньої політики України. Митна політика інтегрована у зовнішньополітичну стратегію держави і відіграє роль у захисті національних інтересів та безпеки. Вона може мати пріоритет над економічними аспектами, особливо коли йдеться про виконання міжнародних зобов'язань, таких як санкції ООН або договори про нерозповсюдження ядерної зброї;

- єдність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та контролю за нею. Цей принцип визначений у частині 1 статті 8 Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність”. Згідно з законодавством, Україна самостійно визначає систему регулювання цієї сфери. Різні державні органи, включаючи Верховну Раду, Кабінет Міністрів та інші відомства, працюють на основі єдиної законодавчої бази і спільних принципів [13];

- єдність тарифної політики передбачає, що на території України діє єдиний митний тариф, який встановлює ставки мита для товарів, що перетинають митний кордон. Ці ставки є однаковими для всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності і базуються на міжнародних стандартах;

- єдність політики експортно-імпортного контролю забезпечує єдині правила для переміщення товарів через митний кордон. Законодавство може вводити обмеження або заборони з метою захисту національної безпеки та інтересів.

- єдність митної території підкреслює, що вся територія України, включаючи штучні острови та інші споруди в економічній зоні, є єдиною митною територією, на якій діє митний суверенітет держави;

- принцип гармонізації та уніфікації митної діяльності України з міжнародними стандартами, який втілено у інтеграції України до світової економічної системи та загальноєвропейських економічних процесів. Україна приєдналася до Світової Організації Торгівлі (СОТ), що вимагало приведення національних митних стандартів у відповідність з міжнародними принципами та вимогами, включаючи недопущення застосування нетарифних обмежень та приведення митних тарифів у відповідність до рекомендацій СОТ;

- принцип захисту прав та інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності гарантує, що держава забезпечує рівний захист всіх учасників, як в Україні, так і за кордоном, відповідно до законів та міжнародного права;

- принцип юридичної рівності і недискримінації, який ґрунтується на статті 442 Конституції України, виключає невинуватене втручання держави у зовнішньоекономічну діяльність і забороняє будь-які обмеження прав та дискримінацію учасників цієї діяльності. У контексті зовнішньоекономічної діяльності існує закріплене конституційне право на компенсацію збитків, завданих неправомірними рішеннями державних органів. Це право впливає зі статті 56 Конституції України а також статті 34 Закону “Про зовнішньоекономічну діяльність”, і підкріплюється положеннями Митного кодексу України.

Однією з ключових особливостей митно-тарифного регулювання в Україні є складна структура товарної номенклатури, що беруть участь у зовнішньоекономічних операціях. Це створює умови для потенційних маніпуляцій з боку учасників ринку, які можуть намагатися знизити суму

податкових платежів, використовуючи невідповідні товарні коди. Процес приведення митного законодавства України у відповідність до стандартів Європейського Союзу ускладнюється через акцент на фіскальній ролі митниці, що перешкоджає ефективній інтеграції та співпраці з ЄС.

З метою інтеграції України в Європейський Союз та зміцнення взаємодії з провідними світовими економічними установами, необхідно внести зміни до національного законодавства. Важливо використовувати тільки ті митно-тарифні інструменти, які відповідають принципам Всесвітньої торговельної організації та ЄС, а також забезпечують захист національних економічних інтересів.

Приєднання України до ЄС передбачає стандартизацію та регулювання митних процедур. Для оптимізації часу, витраченого на митне оформлення товарів, та зменшення розбіжностей у митних процедурах на міжнародному рівні, пропонується виконати такі заходи:

- створення єдиної системи контролю за експортом, імпортом та транзитом;
- впровадження системи єдиного обліку торговців з можливістю реєстрації в одній країні;
- надання можливості суб'єктам ЗЕД користуватися єдиними точками електронного доступу для оформлення операцій;
- проведення всіх фактичних перевірок товарів одночасно та в одному місці;
- забезпечення обміну електронною інформацією між усіма учасниками зовнішньоекономічних операцій;
- використання автоматизованого аналізу ризиків для відбору товарів для митного контролю;
- централізація процесів збору, повернення та звільнення від платежів;
- створення єдиного середовища для подання митних декларацій електронно;
- електронний обмін інформацією між митними пунктами пропуску в ЄС.

Ці заходи сприятимуть досягненню головної мети держави – створення умов для стабільного розвитку економіки, використовуючи конкурентні переваги та ресурси. Кінцевою метою є розробка національної програми, яка забезпечить зростання конкурентоспроможності української економіки та посилить участь України в міжнародній співпраці, враховуючи національні інтереси.

Митно-тарифне регулювання в Україні є ключовим фактором економічного розвитку та інтеграції країни у світову економіку. Подальше удосконалення нормативно-правової бази, адаптація до міжнародних стандартів та реформування митної системи сприятимуть зміцненню економічної безпеки та розвитку зовнішньоекономічних відносин України.

2.2. Аналіз бюджетного значення митно-тарифного регулювання

Митно-тарифне регулювання в Україні відіграє важливу роль у формуванні доходів державного бюджету. Воно включає в себе застосування митних тарифів, які є податками на товари, що перетинають кордон держави. Такі податки використовуються для наповнення державної казни та захисту внутрішніх виробників від зовнішньої конкуренції.

В сучасному світі регулювання митних тарифів є ключовим елементом у системі зовнішньоторговельної політики, адже воно спрямоване на захист економічного суверенітету держави, виконання зобов'язань перед міжнародними партнерами та забезпечення стабільності глобальної торгівлі. Україна, реалізуючи активну митну політику, використовує митно-тарифне регулювання як інструмент для наповнення державного бюджету, захисту національних економічних інтересів та управління зовнішньоторговельними процесами.

Митно-тарифне регулювання, як традиційний метод управління зовнішньоекономічною діяльністю, в Україні здійснюється через застосування митного тарифу, класифікації товарів за зовнішньоекономічною товарною

номенклатурою, встановлення країни походження та митної вартості товарів, а також використання системи митних знижок та преференцій. Особливо значущою для економіки України є фіскальна роль митного тарифу, яка полягає у зборі коштів через митні платежі, і ця роль стає важливішою у менш розвинених економіках. У контексті перехідної економіки, зовнішні джерела доходів до бюджету виявляються більш значущими, ніж внутрішні. В таких умовах, фіскальна функція митниці набуває більшої ваги, перетворюючись з регуляторної у податкову. Митні надходження є важливим індикатором, прогнози щодо яких мають велике значення для вдосконалення митно-тарифної політики в цілому.

Проаналізуємо та зіставимо внесок митних платежів у Державний бюджет за останні три роки, які включають період з 2021 по 2023 роки (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Аналіз надходжень митних платежів до Держбюджету України за період 2021–2023 рр., млн.грн.

Вид митного платежу	Надходження за 2021р., млн.грн.	Виконання до уточненого річного плану	Надходження за 2022 р., млн.грн.	Виконання до уточненого річного плану	Надходження за 2023 р., млн.грн.	Виконання до уточненого річного плану
Ввізне мито						
Вивізне мито						
Акцизний податок						
Податок на додану вартість						

Джерело: Розроблено автором на основі [14]

Розглядаючи дані з таблиці 2.1, у 2021 році спостерігався стабільний приріст ввізного мита, який перевищив прогнози, склавши 107,31% від запланованої суми. Однак, у 2022 році цей показник різко впав, і доходи від цього виду митних платежів скоротились до 65,39% від очікуваного. Проте, у 2023 році

відбулося відновлення, і доходи перевищили план на 12,51%. Показники акцизного податку та ПДВ від товарів, що були ввезені на митну територію України, також зазнали значних коливань: у 2021 році вони зросли до 122,7% та 102,65% відповідно, але у 2022 році знизилися до 54,81% та 58,96% від запланованого [14]. Однак, у 2023 році спостерігалось підвищення до 93,54% та 92,72% відповідно. Що стосується вивізного мита, то тут було помітно значне зниження динаміки доходів. У 2021 році вони значно перевищили очікування, досягнувши майже трьохкратного зростання (294,49%), але у 2023 році вони впали до всього 29,27% від плану [14].

Повномаштабне військове вторгнення 2022 року спричинило руйнування митної інфраструктури, зменшення торговельних об'ємів, а також введення податкових пільг для певних категорій товарів. Незважаючи на ці виклики, поступове відновлення митних служб, збільшення імпорту та експорту, а також скасування податкових пільг для деяких товарів надають підстави для оптимізму. Таким чином, 2023 рік приніс надії на поліпшення ситуації, що підтверджується зростанням митних доходів до бюджету.

Динаміка митних доходів тісно пов'язана з експортно-імпортними операціями. Збільшення експорту свідчить про успішне входження продукції країни на міжнародні ринки, що підвищує її конкурентоспроможність і сприяє розвитку експортного сектору. Кожен зростаючий експортний контракт збільшує митні доходи через сплату мит, податків та інших обов'язкових внесків. З іншого боку, збільшення імпорту відображає зростання внутрішнього споживчого попиту на зарубіжні товари та послуги.

За підсумками 2022 року експорт товарів зменшився на 35,1% (на 23,9 млрд. дол.) порівняно з 2021 роком, склавши 44,1 млрд дол [15]. У період з січня по серпень 2023 року Україна експортувала товарів на суму 24,5 млрд. дол., з яких до бюджету в результаті сплати вивізного мита надійшло 465,8 млн. грн. Експортери отримали на 15% менше доходу порівняно з тим же періодом 2022 року (28,9 млрд. дол.) і на 41% менше від 41,8 млрд. дол. за вісім місяців 2021 року [16]. Зниження доходів у 2023 році пов'язане з рекордно високими обсягами

експорту в січні та лютому 2022 року, перед великим вторгненням. Порівняно з шестимісячним періодом з березня по серпень, обсяги експорту у 2023 році зросли на 2% від аналогічного періоду 2022 року. У 2023 році відбулося помітне зменшення експорту з України, що вплинуло на кожену галузь економіки (див. рис. 2.1).



Рисунок 2.1 – Експорт товарів за період 2022–2024 рр., млн дол. [16]

Також коротко розглянемо динаміку імпорту товарів, щоб отримати повне уявлення про стан зовнішньої торгівлі країни (див. рис. А.1 у додатку А). Імпорт має ключове значення для забезпечення національної економіки потрібними ресурсами, сприяючи при цьому розвитку місцевих виробничих секторів. Згідно з аналізом, у 2022 році імпорт товарів та послуг в Україну зазнав великого скорочення. Дані від Держстату показують, що загальний обсяг імпорту впав на 24,1%, або на 17,6 млрд. дол., порівняно з попереднім роком, склавши 58,3 млрд. дол. [16]. Однак, у першій половині 2023 року було зафіксовано значне зростання імпорту на 20,7%, що в абсолютних цифрах становить додаткові 5,2 млрд. дол. порівняно з аналогічним періодом 2022 року, загалом сума склала 30,4 млрд. дол. [16].

Аналізуючи структуру експортно-імпортних операцій, можна краще зрозуміти, як змінюється зовнішня торгівля та який вплив це має на митні

платежі. Ці зміни можна побачити у доходах державного бюджету через сплату митних зборів (див. рис. 2.2). Українські підприємства та громадяни, здійснюючи митне оформлення товарів, сприяють наповненню державної казни.

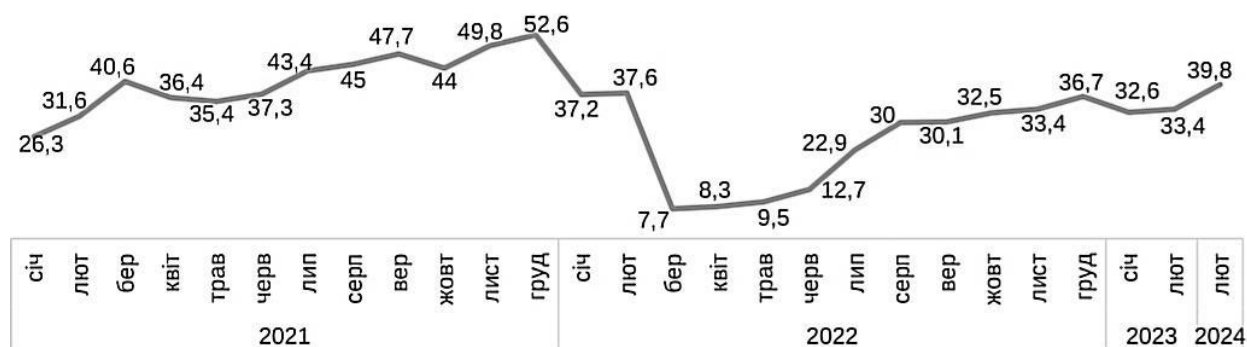


Рисунок 2.2 – Динаміка надходження митних платежів до Держбюджету України за період 2021-2024 (лютий) рр., млрд. грн. [14]

Як можна побачити з рисунку 2.2, у лютому 2023 року було перераховано до бюджету 33,4 млрд грн, що відповідає 100,4% від планового показника, встановленого Міністерством фінансів. У лютому наступного року сума митних платежів зростає до 39,8 млрд грн, що на 6,4 млрд грн більше, ніж у попередньому році. З початку 2024 року загальна сума митних платежів, що надійшла до Державного бюджету, склала понад 87,1 млрд грн [14]. Митна політика України пройшла через значні зміни, які були направлені на зміцнення національної безпеки, підтримку економічного розвитку та активізацію імпорту товарів, що мають вирішальне значення для країни.

З 2021 по 2024 роки в Україні було зафіксовано істотні зміни в обсягах митних внесків. Ці коливання відображають різноманітність економічних процесів та підкреслюють значення гнучкості у відповіді на економічні зміни, а також акцентують увагу на критичній потребі в управлінні ризиками та адаптації до нових економічних реалій.

Державна митна служба України вже досягла певних успіхів у прискоренні митного контролю, оформленні товарних засобів, а також у запобіганні контрабанди та корупції. Наразі, для забезпечення повноцінного виконання бюджетних завдань, митним органам необхідно зосередитися на ряді організаційних заходів, спрямованих на збільшення митних платежів до державного бюджету [14]. Серед них важливими є:

- посилення митного контролю;
- запобігання заниженню митної вартості;
- запобігання неправильному визначенню класифікації товарів;
- запобігання неправильному визначенню країни походження товарів.

Митно-тарифне регулювання є важливим інструментом не тільки для наповнення бюджету, але й для захисту економіки та стимулювання економічного розвитку України. Реформи в цій сфері мають велике значення для забезпечення стабільності та інтеграції в світову економіку.

2.3 Оцінка впливу митно-тарифного регулювання на зовнішньоекономічну діяльність

Розвиток митно-тарифного регулювання в Україні розпочалося у 1991 році, одразу після проголошення незалежності. Це було пов'язано з ліквідацією державної монополії на зовнішньоторговельні операції та зміною підходів до управління зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД). У 1993 році було прийнято Єдиний митний тариф, який встановив такий рівень митного обкладення, що відображав відкритість економіки України того часу. З 1995 по 2008 рік структура митного тарифу зазнала істотних змін, зокрема, у 1998 році частка комбінованих ставок знизилася з 19,5% до 3,7%. За період з 1994 по 2001 рік Єдиний митний тариф був змінений законодавчими актами України майже на 95% [17, с. 150]. Потреба у створенні нового Митного тарифу виникла через відсутність

систематизованого збірника ставок ввізного мита, який був передбачений статтею 3 Закону України “Про Єдиний митний тариф”, а також через застосування застарілої системи кодування товарів, яка на той час була майже не використана у світі [6]. Під час розробки проекту Митного тарифу України були враховані законодавчі акти, що визначають основні принципи ЗЕД та митно-тарифної політики, викладені в Концепції трансформації митного тарифу на 1996–2005 роки, відповідно до ГАТТ/СОТ, а також чинні ставки ввізного мита та тенденції імпорту товарів за 1996–1998 роки.

1 липня 2001 року в Україні набув чинності новий Митний тариф, який містив положення про ставки ввізного мита, які сприяли використанню митно-тарифного регулювання для бюджетної політики і захисту національних ринків, збереження ставок мита на товари груп 1-24 та підакцизні товари на тому рівні, який було встановлено законодавством, приведення ставок мита у відповідності до Концепції трансформації митного тарифу на 1996-2005 роки згідно з ГАТТ/СОТ, впровадження Гармонізованої системи версії 1996 року для тарифної класифікації та деталізацію класифікаційної структури до 10 знаків, а також про оптимізацію кількості специфічних та комбінованих ставок ввізного мита та виправлення помилок у кодуванні та описі товарів [12].

Нові підходи до тарифного регулювання, митної оцінки товарів, впорядкування тарифних преференцій та визначення країни походження товарів були включені до Митного кодексу України, прийнятого 11 липня 2002 року. Подальша трансформація Митного тарифу була пов’язана з переговорами щодо вступу України до Світової організації торгівлі та Генеральної угоди з тарифів і торгівлі.

У період з 2002 по 2004 рік середньоарифметична ставка ввізного мита була знижена до близько 10%, але проблема надмірної деталізації та диференціації ставок на однорідні товари залишилася невирішеною. Це дозволяло суб’єктам ЗЕД уникати сплати податків у повному обсязі через неправильну класифікацію товарів. Значна різниця у ставках ввізного мита на готову техніку та комплектуючі до неї стимулювала масовий імпорт комплектуючих та їх тіньове

складання. Крім того, значний обсяг пільг, передбачених Законом України № 2371-III від 05.04.2001 року, для окремих територій та галузей, негативно впливав на регулюючі та фіскальні функції митних ставок.

На початку 2000-х років в Україні діяла низка законодавчих актів, які забезпечували податкові пільги для підприємств, розташованих у спеціальних економічних зонах, територіях пріоритетного розвитку та технопарках. Додатково, було прийнято десять законів, що надавали пільги за галузевими ознаками у таких сферах, як суднобудування, автомобілебудування, літакобудування, космічна та поліграфічна промисловість. Це призвело до масового імпорту товарів, які вже вироблялись в Україні, під виглядом реалізації інвестиційних проектів, на які були встановлені високі ставки ввізного мита для захисту вітчизняних виробників.

У 2001 році митні органи умовно нарахували ввізне мито на товари, імпортовані через спеціальні економічні зони та території пріоритетного розвитку, на суму 240 814,9 тис. грн., а вже за перші чотири місяці 2002 року ця сума склала 179 605,7 тис. грн [18, с. 151]. У 2003 році середньоарифметична ставка ввізного мита по всій товарній номенклатурі становила 10,54%, зокрема 8,32% на промислові товари та 19,96% на сільськогосподарські товари і продукцію харчової промисловості.

Протягом 2004 року було опрацьовано 34 законопроекти, спрямовані на зміну ставок ввізного мита в рамках Митного тарифу України, щоб виконати зобов'язання щодо тарифних поступок на сільськогосподарську та продовольчу продукцію, досягнуті під час переговорів про вступ України до СОТ. За ініціативи Кабінету Міністрів України, Міністерство економіки та Держмитслужба підготували законопроект “Про внесення змін до Закону України “Про Митний тариф України”, який мав на меті оновлення класифікації Митного тарифу відповідно до Гармонізованої системи опису та кодування товарів 2002 року [18].

Однак, через те, що ставки ввізного мита, запропоновані в законопроекті, залишалися на рівні діючого Митного тарифу, існували проблеми, які негативно впливали на митно-тарифне регулювання. Серед них були ставки мита,

встановлені на заборонному рівні, надмірна деталізація та диференціація ставок на однорідні товари, що дозволяли уникати сплати податків, а також складнощі у застосуванні специфічних ставок мита через невірну базу оподаткування.

У 2005 році були здійснені заходи для вдосконалення митно-тарифного регулювання, зменшення податкового навантаження, встановлення прозорих умов для зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення стабільності на споживчому ринку та виконання міжнародних зобов'язань в рамках переговорів про вступ до СОТ. Це призвело до зменшення ставок ввізного мита та їх диференціації, що позитивно вплинуло на основні показники Митного тарифу: адвалорні ставки склали 92,5%, специфічні – 5,8%, комбіновані – 1,7%. Середньоарифметична ставка Митного тарифу на 2005 рік становила близько 5,32%.

Структура Митного тарифу змінилася завдяки прийняттю законів, що змінили рівні ставок ввізного мита, що збільшило кількість нульових ставок. Також, завдяки цим змінам, 90% товарних кодів Митного тарифу мали однакові рівні ставок пільгового та повного ввізного мита, що сприяло легалізації тіньового сектору зовнішньої торгівлі. До кінця 2007 року структура Митного тарифу залишалася стабільною.

На грудень 2007 року середньоарифметична ставка ввізного мита становила 5,37%, що на 50,7% менше порівняно з 2004 роком. Середньоарифметична ставка на продовольчі товари становила 9,94%, а на промислові товари – 4,37% [19, с. 75].

Законопроект “Про внесення змін до Митного тарифу України щодо уніфікації ставок ввізного мита на окремі товари”, схвалений Урядом 6 жовтня 2021 року, передбачав уніфікацію ставок ввізного мита на окремі товари, що класифікуються залежно від їх хімічного складу, ступеня обробки, технічних характеристик тощо [24]. Це мало на меті спростити процедури класифікації та прискорити митне оформлення.

У 2022 році Україна впровадила новий Митний тариф, який набув чинності з 1 січня 2023 року. Закон № 2697-IX, підписаний Президентом України, затвердив цей тариф, який був розроблений Державною митною службою

України спільно з Міністерством економіки. Новий тариф включає перелік ставок ввізного мита, систематизований згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), базуючись на сучасній сьомій редакції Гармонізованої системи опису та кодування товарів версії 2022 року.

У першому півріччі 2023 року зовнішня торгівля України продемонструвала ознаки стабілізації, незважаючи на військові дії та блокування експорту зерна. Однак, через руйнування портової інфраструктури та інші виклики, зовнішньоторговельний баланс погіршився, з негативним сальдо, що зросло до понад 11 млрд доларів США. Це на 317% більше порівняно з першою половиною 2022 року. Зменшення вартісних обсягів експорту до ЄС на 10% було спричинене падінням обсягів експорту більшості товарних груп, зокрема аграрної продукції.

Також у 2023 році було тимчасово призупинено дію всіх тарифів відповідно до Додатку I-A Розділу IV Угоди про асоціацію, що включало скасування мит для промислової продукції, які підлягали поступовому скасуванню до кінця 2022 року, та призупинення застосування системи вхідних цін для фруктів та овочів.

Ці зміни в митно-тарифному регулюванні сприяли адаптації митної статистичної системи України до міжнародних методів, стандартів класифікації та гармонізації зовнішньоторговельної документації, а також спрощенню процедури митного оформлення товарів.

Митно-тарифне регулювання є важливим інструментом державної політики, який впливає на зовнішньоекономічну діяльність країни. В контексті України, особливо в умовах євроінтеграції та глобальних економічних викликів, це регулювання набуває особливого значення.

Експортно-імпорتنі операції відіграють вирішальну роль у формуванні економічної стратегії країни. Вони впливають на валютні резерви, стабільність національної валюти та загальний рівень економічного розвитку.

У січні та лютому 2024 року, експорт товарів з України продемонстрував зростання, досягнувши показника в 6811,5 мільйонів доларів США [14], що на 5% вище, ніж за аналогічний період у 2023 році (див. рис. 2.3).

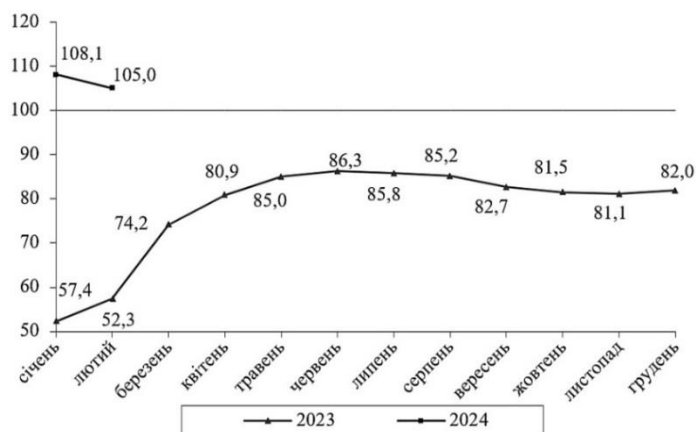


Рисунок 2.3 – Темпи зростання (зниження) експорту товарів за період 2023-2024 рр., у % [16]

Це свідчить про певне пожвавлення в економічній активності та збільшення конкурентоспроможності українських товарів на міжнародних ринках. З іншого боку, імпорт товарів зазнав невеликого зниження до 10038,2 мільйонів доларів, що становить 98,6% від обсягу імпорту у січні-лютому попереднього року (див. рис. 2.4).

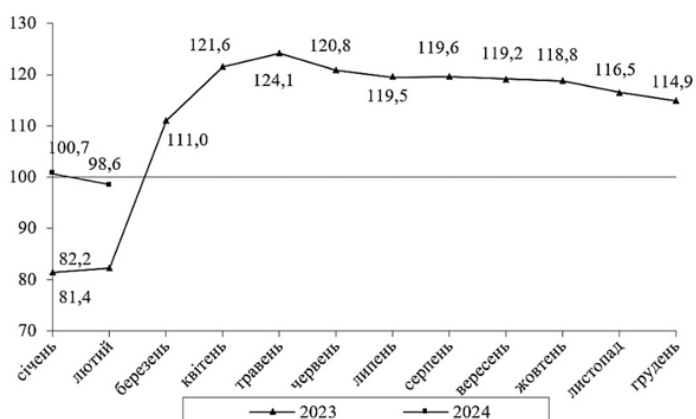


Рисунок 2.4 – Темпи зростання (зниження) імпорту товарів за період 2023-2024 рр., у % [16]

Така динаміка може бути пов'язана з коливаннями світових цін, зміною імпорتنих квот, або впровадженням нових митних регуляцій. Негативне сальдо зовнішньої торгівлі, яке склало 3226,7 мільйонів доларів, хоча і залишається значним, проте покращилося порівняно з показником у 3689,0 мільйонів доларів за січень-лютий 2023 року [14]. Це може бути індикатором позитивних змін у структурі торгівлі та ефективності митної політики.

Коефіцієнт покриття експортом імпорту, який піднявся до 0,68 у порівнянні з 0,64 у січні-лютому 2023 року, також вказує на зміцнення позицій України у зовнішньоекономічних відносинах. Це підтверджується широким спектром торговельних партнерів, адже Україна веде зовнішньоторговельні операції з 201 країною світу, що демонструє глобальне охоплення та різноманітність економічних зв'язків.

Основними статтями експорту залишаються продовольчі товари та сільськогосподарська продукція, частка яких у структурі експорту зросла з 46,3% до 65,4% [17]. Це свідчить про збільшення залежності економіки від аграрного сектору та необхідність диверсифікації експортного потенціалу.

Державна митна служба України адаптувалася до нових економічних умов, забезпечуючи умови для оптимізації митних зборів. У першому півріччі 2023 року митні платежі склали 203,3 млрд грн, що на 76,6% більше, ніж у першому півріччі 2022 року [14], з огляду на низьку порівняльну базу перших місяців повномасштабної війни та закінчення дії пільг із знижених ставок ПДВ та акцизного податку на пальне. Для забезпечення повного збору митних платежів було проведено організаційні заходи, спрямовані на розширення податкової бази через посилення контролю за визначенням митної вартості товарів, оптимізацію податкових пільг, вексельних розрахунків та митного оформлення на основі судових рішень.

Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України показує, що в 2023 році відбулося стрімке зростання митних платежів, особливо з липня, передусім через закінчення строку дії пільг із знижених ставок ПДВ та акцизного податку на пальне. Обсяги оподаткованого імпорту зросли на 35,7% у порівнянні з першим

півріччям 2022 року. Це зростання свідчить про відновлення економічної активності та збільшення обсягів ввезення нафтопродуктів, що є основним джерелом наповнення держбюджету від митних платежів.

Стосовно імпорту, значних змін у його структурі не відбулося. Україна продовжує орієнтуватися на сировину, що не сприяє інтенсивному розвитку економіки. Таким чином, фіскальна функція митних органів у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності залишається пріоритетною, що дозволить створити ефективну та соціально орієнтовану економіку. Робота митних органів повинна бути спрямована на використання внутрішніх резервів для збільшення об'єктів та бази оподаткування, що покращить ситуацію та забезпечить повне справляння податків і зборів. Наразі митно-тарифна політика України відповідає вимогам членства в СОТ і є збалансованою, спрямованою на лібералізацію зовнішньої торгівлі, легалізацію тіньових потоків імпорту, захист національного виробника, а також на збільшення доходів до державного бюджету [23]. Ефективне використання стратегічних переваг участі в міжнародній торговельній системі та інтеграція економіки України в європейський економічний простір мають стати ключовими завданнями зовнішньоекономічної політики країни в найближчому майбутньому.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1 Зарубіжний досвід митних реформ країн ЄС в контексті застосування у вітчизняній практиці

Для інтеграції України в європейський простір потрібно застосувати особливий підхід для того щоб досягти бажаних ефектів та відповідності очікуванням, з урахуванням економічних і політичних аспектів. Для цього можна використовувати вже існуючі, ефективні методи та інструменти, які зазнали успіху у застосованні в країнах Європейського Союзу [26]. Тому досвід цих країн у реформуванні митних систем дуже цінний. Впровадження відповідних механізмів дозволить досягти мети інтеграції в європейську спільноту з меншими витратами, але з максимальною ефективністю, що дозволить Україні стати повноправним членом цієї спільноти.

Підписання Угоди про асоціацію з ЄС 27 червня 2014 року задало новий напрямок у відносинах України з ЄС, він був направлений на те, щоб максимально перетворити зовнішньоекономічну політику України. Основна увага в цих відносинах приділяється зоні вільної торгівлі, і ці зусилля стали ключовим елементом соціально-економічних реформ в Україні [29, с. 95]. Ці реформи є комплексними і чітко визначають етапи реформування, серед яких митна реформа виступає як важлива складова державного управління в сфері зовнішньоекономічних відносин. Відповідно до цього, ключовими є напрями реформ, представлені на рисунку 3.1.

Першочерговим і найбільш значущим аспектом реформування митної системи є митне законодавство, яке служить фундаментом для всіх подальших трансформацій. Варто зазначити, що цей аспект реформи має вирішальне

значення не тільки на проміжних етапах, але й у визначенні кінцевої мети - створення законодавства, яке відповідає європейським стандартам.

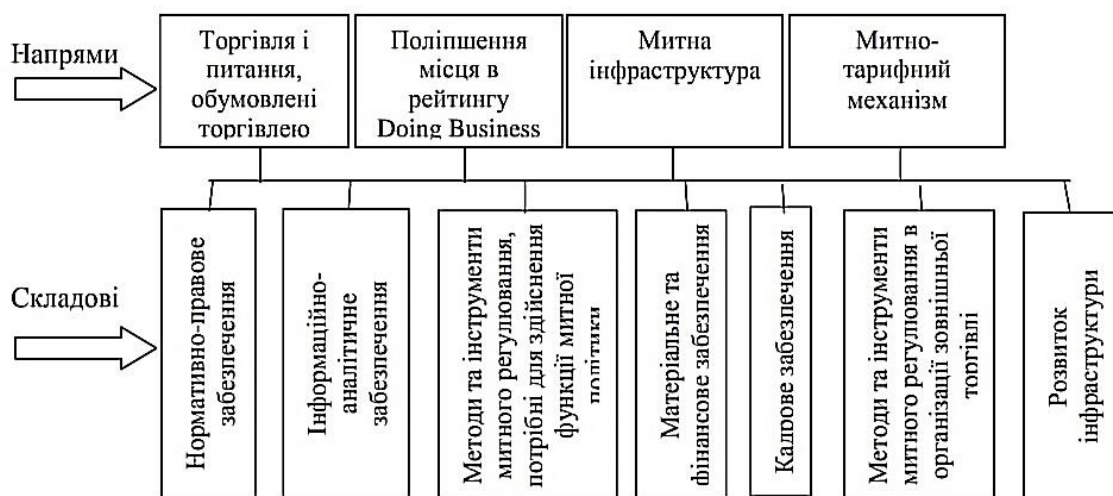


Рисунок 3.1 – Напрями та складові реформування митної системи [29, с. 97]

На сьогоднішній день Митний кодекс ЄС, який був прийнятий у 2008 році, служить фундаментом для процедур митного регулювання в Європейському Союзі. Основні законодавчі акти ЄС встановлюють загальні принципи митного законодавства, проте конкретні митні процедури визначаються через акти вторинного законодавства, серед яких ключове місце займає саме Митний кодекс ЄС.

Для того щоб оптимізувати та значно спростити митне законодавство, і забезпечити його прозорість, важливі елементи, які раніше містилися в окремих документах ЄС, були інтегровані безпосередньо до Митного кодексу ЄС.

А от для розвитку національної митної системи України, потрібно вносити корективи до внутрішнього законодавства. Надалі, удосконалення адміністративних процедур буде базуватися на створенні та впровадженні нових українських законодавчих актів, які будуть орієнтовані на стандарти митного законодавства ЄС [21].

Вивчаючи практику країн-членів ЄС, особливу увагу слід звернути на досвід тих держав, що мають схожі економічні умови і нещодавно пройшли шлях реформування [30, с. 16]. У рамках даного дослідження можемо розглянути у таблиці 3.1 процес реформування митних систем деяких країн-членів Європейського Союзу.

Таблиця 3.1 – Реформування складових митної системи країн-членів ЄС [31]

Складова митної системи	Країна-член ЄС	Заходи та методи реформування
Нормативно-правове забезпечення	Франція, Польща, Угорщина, Словенія, Словаччина та ін.	Митний кодекс Європейського Союзу та інші законодавчі і нормативні акти з регулювання зовнішньої торгівлі: –Міжнародна митна конвенція з гармонізації контролю товарів при перетині кордону –Регламент Європейської Комісії затверджений 26 лютого 2001 року № 381/2001 –Регламент Європейської Комісії затверджений 24 листопада 2006 року № 1638/2006 р. –Регламент Європейської Комісії затверджений 18 листопада 2010 року № 1063/2010 –Регламент Європейської Комісії затверджений 11 березня 2014 року № 232/2014 р.
Інформаційно-аналітичне забезпечення	Албанія, Болгарія, Латвія, Польща, Угорщина та ін.	Впровадження системи “Електронна митниця”. Модернізація за допомогою інструментів ТАІЕХ та ТКС.
Матеріальне та фінансове забезпечення	Албанія, Болгарія, Латвія, Польща, Угорщина та ін.	Фінансування реформ за кошти ЄС. Отримання допомоги через програму PHARE.
Методи та інструменти митного регулювання, неминучі для здійснення функцій митної політики	Польща, Угорщина	Митно-тарифне регулювання діє за нормами ЄС. Трансформація фіскальної функції митно-тарифної політики до регулюючої (зниження митних ставок). Митно-тарифне регулювання відбувається за нормами ЄС.

Продовження таблиці 3.1

Кадрове забезпечення (інституціональне забезпечення)	Албанія, Болгарія, Латвія, Румунія, а також кандидати вступу до ЄС	Розвиток митного управління через співпрацю з іноземними фірмами, які сприяють проведенню реформ: <ul style="list-style-type: none"> • Співпраця з міжнародними організаціями (Crown Agents); • Використання інструменту ТАІЕХ для розвитку митного управління.
Методи та інструменти митного регулювання в організації зовнішньої торгівлі	Угорщина, Словенія, Словаччина, Польща	Застосування Єдиного адміністративного документа; Реформування згідно з Кіотською конвенцією.
Розвиток інфраструктури	Польща, Чехія, Угорщина, Румунія	Реформування в рамках можливостей ТКС (комп'ютеризація процесів контролю, створення/закупівля спеціального програмного забезпечення та облаштування митних лабораторій). Ініціатива ЄС «Чорноморська синергія», застосування автоматизованої системи «Електронна митниця».

Процес інтеграції таких країн як Польща, Угорщина, Литва, Франція та інших, до складу Європейського Союзу, був здійснений через те, що їхня система та митне законодавство зазнали дуже глибокої трансформації, бо перейшли від національного до наднаціонального, а точніше – до загальноєвропейського рівня. Цей процес охоплював зміни в інституційній сфері, яка, безперечно, залишається у віданні держав-членів [30]. Важливим стало встановлення принципу вільного та необмеженого руху товарів як основи митної політики цих країн.

У контексті регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яке поділяється на два основних напрямки – тарифне та нетарифне регулювання, можна виділити дві ключові групи відносин: а) митно-тарифні та фінансово-правові, які пов'язані з необхідністю сплати митних платежів; б) нетарифні та адміністративно-правові, які базуються на державних регуляторних актах і, зокрема, включають різноманітні квоти на імпорт та експорт товарів, а також порядок проведення митних операцій та виконання митних формальностей.

Мито, без сумніву, виступає як основний “регулятор” у цій сфері, виконуючи важливу регулюючу функцію. Цю практику підтримують і економічно розвинені країни. У країнах з менш розвинутою економікою мито, перш за все, виконує фіскальну функцію, стаючи одним з основних джерел доходу державного бюджету. Наприклад, у розвинених країнах доходи від митних платежів становлять не більше 0,3% ВВП, тоді як у країнах з меншим рівнем економічного розвитку ця цифра може перевищувати 20%.

Методика розробки митних тарифів у більшості країн-членів ЄС базується на інструментах, що використовуються розвиненими країнами, але адаптована до загальних принципів ЄС. ЄС “диктує” митно-тарифну політику своїм членам та кандидатам, впроваджуючи механізм зниження мит. Загальний рівень тарифного захисту значно знижується вже протягом першого року після інтеграції, з подальшими незначними корективами: перший рік – 0,7%, другий – 0,6%, третій і четвертий – 0,5%, а всі наступні – 0,4% [31].

Митні тарифи країн-членів ЄС, таких як Польща, Угорщина, Румунія, виконують регулювальну функцію, оскільки вони є джерелом доходу бюджету ЄС і мають свої особливості. Ефективна митна політика та стратегія є запорукою успішної роботи митної системи.

З 2015 по 2020 рік в Україні спостерігалось значне зниження тарифів: частка податків на імпорт у загальному обсязі імпорту знизилася з 2,22% до 1,56%, що становить зниження на 29,73%. У країнах ОЕСР це зниження відбулося повільніше – на 15,36% за цей період. Щодо податків на експорт, то вони знизилися на 88,08% і становили 0,03% на початок 2019 року.

У більшості країн ОЕСР податки на експорт відсутні, за винятком Австралії та Норвегії, де вони становлять 0,0047% та 0,021% відповідно.

Таким чином, можна відзначити поступове усунення митних бар’єрів між учасниками міжнародної торгівлі, завдяки створенню різних асоціацій та союзів та їх правовому забезпеченню через підписання багатосторонніх угод. Європейський Союз є яскравим прикладом цього, де товари та послуги вільно переміщуються між країнами-членами, але існує єдиний митний тариф для

імпорту з-поза ЄС, який варіюється залежно від типу товарів та країни походження. ЄС також має базу даних, що об'єднує всі митні тарифи, включаючи тарифні заходи, сільськогосподарські заходи, інструменти захисту торгівлі, заборони та обмеження.

У дослідженнях, присвячених митній безпеці, деякі аналітики підкреслюють значення міжнародних ініціатив та установ у забезпеченні ефективності митних служб. Вони також наголошують на складнощах, які вносить процес глобалізації у функціонування митних систем.

Компанія Crown Agents з Великобританії, яка має значний досвід у сфері митних реформ, надає консультативні послуги з управління персоналом, контролює вантажоперевезення та розробляє законодавчі рамки. Основною метою співпраці з цією компанією для багатьох країн є перетворення митниць з органів, що займаються лише збором податків, на регулятори зовнішньої торгівлі, при цьому не зменшуючи доходів до державного бюджету [31]. Це досягається завдяки ефективним заходам, спрямованим на забезпечення прозорості діяльності митних служб, боротьбу з контрабандою, підвищення кваліфікації співробітників та впровадження сучасних електронних систем.

Також слід відзначити внесок досвідчених фахівців, які діляться своїми практичними знаннями та вміннями, отриманими з власного досвіду. Під час аналізу процесу митних реформ враховуються такі важливі аспекти, як оптимізація структури митних органів, спрощення митних процедур, поліпшення митного контролю на кордонах, вдосконалення транзитних умов, розвиток інфраструктури та інші напрямки реформ. Виконання цих завдань відображає досвід, який набули країни Європейського Союзу, використовуючи переваги транскордонного співробітництва.

Впровадження ефективних змін та об'єднання митних систем разом з їхньою інфраструктурою в єдину систему Євросоюзу в країнах, таких як Польща, Чехія, Угорщина, та Румунія, демонструє успішне використання всіх переваг транскордонного співробітництва. Цей метод був ефективно використаний у проектах, що охоплюють десять країн Центральної та Східної Європи, зокрема

таких як Чехія та Румунія, а також Латвія, Литва, та Естонія. Найкращі результати продемонстрували ті держави, які приділили особливу увагу розвитку ключових інфраструктурних компонентів, таких як автоматизація контрольних процедур, впровадження спеціалізованого програмного забезпечення, та модернізація митних лабораторій.

Хоча процес реформування митних систем країн-членів ЄС має свої особливості, він створений як єдиний ефективний механізм, який базується на реальних інструментах, серед яких основним є Митний кодекс ЄС. Асоціація з ЄС вимагає беззаперечного впровадження значної частини положень цього кодексу в національне законодавство, а саме 70–80% його положень.

Що стосується митно-тарифного регулювання, то країнам-членам ЄС, а також країнам-претендентам, необхідно адаптувати свої системи відповідно до основних принципів Європейського Союзу та Світової організації торгівлі. Водночас передбачається можливість поступової адаптації та впровадження різних інструментів з урахуванням специфіки національної економіки, особливо в частині встановлення тарифів для чутливих секторів.

Підсумовуючи аналізовані напрямки реформ, можна стверджувати, що система митного реформування в країнах ЄС є комплексом ефективних економічних, законодавчих, політичних, митно-тарифних та інших інструментів, які відповідають стандартам функціонування ЄС та Світової організації торгівлі. Інструменти митно-тарифного регулювання в країнах ЄС та кандидатах на вступ активно модернізуються, що зумовлює потребу в неперервному вдосконаленні та детальному аналізі.

3.2 Напрями розвитку митно-тарифного регулювання в Україні

Вдосконалення митно-тарифного регулювання є ключовим аспектом управління зовнішньоекономічною діяльністю України. Якщо говорити про

сучасний стан цієї системи, то вона характеризується низкою проблем, серед яких надмірна деталізація та різномінітність ставок імпортного мита для подібних товарів, велика кількість митних пільг для окремих секторів економіки та суб'єктів господарювання, а також неувага до основних засад митно-тарифного регулювання з боку профільних міністерств та відомств при розробці проектів нормативно-правових актів.

На нашу думку, найважливішими напрямками вдосконалення регуляторної політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності є стандартизація процесів митного оформлення, встановлення чітких критеріїв для класифікації товарів в митному тарифі з метою захисту інтересів вітчизняних виробників, а також ефективний контроль за тими секторами, що отримують митні пільги, з метою недопущення їх монополізації та забезпечення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринках. Важливим елементом можна відзначити співпрацю спеціалізованих вищих навчальних закладів, які готують фахівців у сфері фінансів, податків та митної справи [34]. Це дозволить обмінюватися досвідом, проводити спільні дослідження та наукові семінари, що дозволить розширити обсяг досліджень і дасть змогу знайти оптимальні рішення для практичного застосування.

Для боротьби з корупцією в митному секторі, можна змінити акцент у функціонуванні митного тарифу, перейшовши з фіксальної функції на регуляторну, за допомогою методики рекомендаційного планування. Іншими заходами є встановлення чітких процедур для обігу електронних документів та забезпечення повної автоматизації процесів митного оформлення, а також підвищення матеріальної винагороди та морального заохочення для працівників митниці та посилення відповідальності за корупцію.

Відповідно до наказу МФУ № 631 від 26 квітня 2016 року «Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа», запроваджено трирівневу систему довіри між митними органами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. Рівень довіри

визначається за критеріями, що ґрунтуються на результатах діяльності підприємства, та впливає на обсяг і форми митного контролю та оформлення. Підприємства з високим рівнем довіри (не менше 23 балів) та достатнім рівнем довіри (не менше 18 балів) вносяться до реєстру за спрощеною процедурою митного контролю та оформлення. Відповідно до цієї системи, спрощена система застосовується до близько 300 підприємств, які користуються певними перевагами у зовнішньоекономічній діяльності. До цих переваг відносяться можливість зберігати товари на митному ліцензійному складі без застосування заходів митного забезпечення і спільного зберігання різних товарів до 30 днів, спрощення процедур експортного контролю, відмова від обов'язкового оформлення попередньої вантажної митної декларації для певних видів товарів, а також відсутність необхідності лабораторного контролю у випадку, коли не спрацьовують профілі ризиків.

Таким чином, подальший розвиток митної справи в Україні передбачає спрощення митних процедур на кордоні та перенесення детального контролю за дотриманням законодавчих вимог на етап пост-аудиту, який відбувається після імпорту товарів [17, с. 140].

Однією з ключових складових регулювання зовнішньоекономічної діяльності є митно-тарифне регулювання, яке виконує важливі регуляторні та фіскальні функції. В українському законодавстві передбачено чимало пільг для певних регіонів та галузей промисловості. Однак, на нашу думку, митні пільги не завжди служать ефективним захистом для національних виробників та не гарантують підвищення конкурентоспроможності їхньої продукції. Тому в майбутньому важливо поєднувати митні пільги з іншими формами державної підтримки, що сприятимуть залученню інвестицій у перспективні галузі, уникаючи при цьому створення монополій на ринку.

За останні роки можна побачити, що зростають двосторонні торговельні відносини між Україною та ЄС. Саме через це, для вдосконалення регуляторної політики нашої держави можна виділити пріоритетні завдання, які потрібно виконати:

- розширення можливостей для української продукції на ринках ЄС;
- розвиток співпраці з ЄС у сфері торговельного захисту та забезпечення об'єктивної позиції з боку Європейської Комісії;
- забезпечення доступу українських компаній до ринків послуг країн-членів ЄС, зокрема у сферах ІТ та консалтингу;
- сприяння регіональній співпраці у виробництві товарів з високою доданою вартістю, таких як транспортні засоби, машинобудівна продукція, ракетно-космічна та хімічна промисловість;
- стимулювання інвестиційної співпраці шляхом залучення прямих іноземних інвестицій з країн ЄС.

Щодо уніфікації тарифних ставок, то деякі країни, як-от Чилі та Болівія, вже зробили значні кроки у цьому напрямку, встановивши ставки відповідно 15% та 10% і 17%. Лібералізація митно-тарифної політики зменшила фіскальну роль митних тарифів та обмежила можливість застосування протекціоністських заходів. Варто зазначити, що митне законодавство Польщі, на відміну від українського, дуже близьке до стандартів ЄС, незважаючи на необхідність гармонізації понад 1,5 тисячі нормативних актів.

Якщо ми хочемо досягти мети інтеграції України до Європейського Союзу та посилення співпраці з провідними світовими економічними організаціями, необхідно, подібно до країн Центральної Європи, вносити зміни до національного законодавства. Для цього потрібно використовувати такі інструменти митно-тарифного регулювання, які не тільки відповідають принципам СОТ та ЄС, але й захищають економічні інтереси України. Зокрема, слід взяти за приклад практику країн, які нещодавно приєдналися до ЄС, зменшуючи митні ставки відповідно до угод з СОТ, при цьому забезпечуючи захист чутливих секторів економіки.

Оптимізація митно-тарифного регулювання має сприяти досягненню основної мети країни – створенню умов для сталого розвитку економіки на основі використання конкурентних переваг та всіх доступних ресурсів. Кінцевим результатом повинна стати національна програма, яка збільшить

конкурентоспроможність української економіки та посилить участь України у міжнародній співпраці, враховуючи національні інтереси.

3.3 Сучасні елементи митно-тарифної системи України в рамках збереження балансу євроінтеграційних та національних інтересів

Через повномасштабне вторгнення яке відбулося в Україні, держава ввела нові митні заходи. Ці заходи включають можливість онлайн-обробки митних декларацій для гуманітарної допомоги та спрощення імпорту товарів військового призначення. Незважаючи на блокаду Чорноморських портів Росією, Україна продовжує інвестувати в модернізацію митної інфраструктури, що сприяє міжнародній торгівлі.

Щодо взаємин з ЄС, то нещодавно було досягнуто угоди про продовження тимчасового скасування митних обов'язків та квот на українські сільськогосподарські експорти до ЄС до 5 червня 2025 року. Це важливий крок, який підтримує Україну в умовах триваючої війни з Росією і допомагає стабілізувати економіку країни. З огляду на це, реформування митної політики України відбувається в контексті зміцнення її позицій як ключового митного партнера на східному фланзі ЄС. Україна активно бореться з контрабандою та працює над гармонізацією митного законодавства зі стандартами ЄС [17]. Все це відбувається на фоні ширших зусиль України інтегруватися в європейську економічну систему, створюючи сприятливі умови для бізнесу та залучення іноземних інвесторів.

Враховуючи євроінтеграційні зобов'язання та необхідність забезпечення національних інтересів, Україна продовжує реформування митно-тарифної системи. Реформи орієнтовані на два основні напрями: інституційний, що передбачає структурні зміни в митних органах, та функціональний, який зосереджений на оптимізації процедур. Зокрема, в 2013 році було реорганізовано

митні органи, що призвело до створення регіональних територіальних митних систем, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України. Це забезпечило більшу автономію територіальних підрозділів Державної фіскальної служби та зменшило вплив центральної влади.

Далі, реформи були спрямовані на підвищення ефективності роботи кадрів Державної фіскальної служби, зокрема через зміни в штатному розписі, затвердженому Міністерством фінансів України. Ця реформа передбачає повне оновлення кадрового складу та скорочення кількості податкових інспекцій, що сприятиме зниженню бюрократичних бар'єрів.

Наступним кроком є зменшення кількості територіальних одиниць для зниження навантаження на платників податків та перехід до більш сервісно-орієнтованого підходу у взаємодії з ними.

В контексті реформування митної політики, ключовим аспектом є спрощення митних процедур. Останнім часом з'явилися певні позитивні зрушення у цій сфері, хоча в Україні ці зміни відбуваються досить повільно. Довготривалі обговорення стосуються впровадження єдиного транзитного документу та принципу “єдиного вікна”, що має на меті уніфікацію процесів оформлення та уникнення дублювання функцій [34].

Перехід України до системи “єдиного вікна” можливий тільки, якщо забезпечити виконання таких умов:

- всі необхідні дані для митного контролю товарів будуть подаватися в електронному вигляді одному державному органу;
- спрощення процедури декларування експорту та імпорту товарів, зокрема, замість подання митної декларації фахівцями, пропонується використання рахунку-фактури для декларування експортно-імпортних операцій.

Законодавча підтримка такого підходу визначена Законом України “Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур” від 5 жовтня 2006 року № 227-V [35] та Указом Президента “Про приєднання України до Міжнародної конвенції

про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах” від 4 липня 2002 року № 616 [36].

Також варто звернути увагу на процес оформлення товарів для українських експортерів. Завдяки членству в Світовій організації торгівлі, було прийнято низку законопроектів, які спрощують цей процес. Ці законопроекти включають застосування процедур “єдиного вікна” та прискорення відправлення товарів через всі пункти пропуску в країні.

Очікується, що завдяки цим змінам, формальності та процедури оформлення товарів державними органами стануть простішими, що в свою чергу призведе до значного зниження витрат бізнесу, пов’язаних з міжнародною торгівлею, приблизно на 15% [16].

В контексті дотримання Україною вимог Кіотської конвенції, що стосуються електронного подання митних декларацій, необхідний цілковитий перехід на електронний документообіг між українськими державними органами та Державною фіскальною службою. Проте, реалізація цього процесу зіткнулася з технічними та нормативними складнощами, які переважають у більшості міністерств та відомств країни.

Оновлення митної системи України та її нормативно-правової бази згідно з вимогами Європейського Союзу є невід’ємною частиною реформування. Це включає адаптацію до стандартів ЄС з урахуванням специфіки національної безпеки в митній сфері. З огляду на зазначені напрями реформування митної системи, було приведено основні законодавчі акти, які сприяли цим змінам (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Нормативно-правове забезпечення основних напрямів реформування митно-тарифної системи України

Напрямок реформування	Нормативно-правові акти, які стосуються напрямку реформування
-----------------------	---

Продовження таблиці 3.2

Інтеграція в митний союз ЄС	Указ Президента України про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015; Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, з іншого боку від 16 вересня 2014 року
Спрощення митних процедур	Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур» затверджений 15 лютого 2011 року № 227-V [35]; Указ Президента «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах» від 4 липня 2002 року № 616 [36]; Закон України «Про ратифікацію Протоколу про внесення змін до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі» затверджений 4 листопада 2015 року № 745-VIII [37]
Боротьба з контрабандою	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил» затверджений 17 травня 2001 року № 2415-III [38]
Розвиток митної інфраструктури	Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України» від 06.08.2014 р. № 311 [39]

Джерело: Розроблено автором на основі [34]

Реформування митно-тарифної системи України має відбуватися з урахуванням динаміки політико-економічного середовища та взаємодії з глобальними партнерами. У цьому контексті, особливо важливим є розуміння того, що митна політика не є статичною, вона повинна бути гнучкою та здатною швидко адаптуватися до змін у міжнародних економічних та політичних умовах.

Важливим аспектом є адаптація вітчизняного митного законодавства та процедур до стандартів ЄС, що дозволяє визначити основні напрямки дій:

- втілення положень Угоди про асоціацію з ЄС, особливо в частині, що стосується торгівлі (розділ IV);
- створення сприятливих умов для міжнародної торгівлі, підприємництва та інвестицій;

–імплементация Угоди про спрощення торгівлі, прийнятої СОТ 27.11.2014р.;

–підвищення позицій України у світовому рейтингу ведення бізнесу.

Щоб успішно впровадити вимоги ЄС та реформувати митно-тарифні відносини, варто зазначити, що це можливо тільки за виконання таких умов:

- спрощення процедур міжнародної торгівлі;
- уніфікації митних процедур на національному та міжнародному рівнях [34];
- розширення міжнародної митної співпраці;
- посилення контролю за транзитними перевезеннями;
- вдосконалення експортного контролю.

Якщо держава забезпечить виконання цих умов, Україна зможе інтегруватися у світову економіку, а також зміцнить економічну безпеку країни.

ВИСНОВКИ

В Україні митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі є давнім економічним методом впливу на зовнішньоекономічну діяльність, яке впливає на конкурентоспроможність вітчизняних виробників та регулює потоки експорту та імпорту товарів. У процесі дослідження митно-тарифного регулювання України було виявлено, що ця система перебуває у стані постійної трансформації, спрямованих на інтеграцію в європейський економічний простір та відповідність міжнародним стандартам. Цей процес включає не лише зміни в законодавстві та митних процедурах, але й розвиток інфраструктури, підвищення кваліфікації митних службовців, а також впровадження новітніх технологій.

Історичний контекст митно-тарифного регулювання в Україні свідчить про поступовий перехід від радянської моделі до самостійної системи, яка відповідає потребам сучасної економіки держави та міжнародним зобов'язанням. Реформи, які були проведені з початку незалежності країни, сприяли створенню більш відкритої та гнучкої системи, яка здатна адаптуватися до змін у міжнародному економічному середовищі. Нормативно-правова база митно-тарифного регулювання в Україні містить ряд законів та підзаконних актів, які регулюють митні процедури та ставки, але потребує подальшого вдосконалення для відповідності до європейських стандартів.

Митні платежі формують важливу частину доходів державного бюджету, але потребують оптимізації зменшення тіньової економіки та підвищення прозорості митних процедур. Зарубіжний досвід, особливо деяких країн ЄС, може бути корисним для України у контексті реформування митної системи, адаптації до європейських стандартів та впровадження ефективних практик управління митними процедурами.

Сучасний стан митно-тарифного регулювання відображає зусилля України щодо інтеграції в Європейський економічний простір. Впровадження системи «єдиного вікна» та спрощення митних процедур є важливими етапами для зменшення бюрократії та покращення умов для міжнародної торгівлі.

Перспективи розвитку митно-тарифного регулювання включають подальшу гармонізацію з європейськими стандартами, зокрема через реалізацію положень Угоди про асоціацію з ЄС. Очікується, що це сприятиме збільшенню прозорості та ефективності митної системи, а також підвищенню конкурентоспроможності української економіки.

Побудова митно-тарифної системи України в рамках збереження балансу єроінтеграційних та національних інтересів є особливим, оскільки ЄС «диктує» митно-тарифну політику країнам-членам та кандидатам на вступ до ЄС, надаючи їм механізм анулювання мит і зниження валового рівня тарифного захисту. Як видно з дослідження, то вимоги ЄС до України можуть бути виконані на практиці в майбутньому і що митно-тарифні відносини можуть бути успішно реформовані лише за умови виконання наступних умов: міжнародне митне співробітництво на всіх рівнях, експортний контроль, спрощення процедур міжнародної торгівлі, контроль за транзитом, прийняття митних процедур на національному та міжнародному рівнях тощо.

Говорячи про практичні рекомендації, важливим є подальше спрощення митних процедур завдяки впровадженню цифрових технологій та автоматизації митного оформлення, що значно скоротить час та витрати на митне оформлення. Зміцнення митної безпеки можна досягти шляхом вдосконалення системи аналізу ризиків та контролю за митними операціями, це буде сприяти боротьбі з контрабандою та іншими порушеннями. Також рекомендується активізувати міжнародну співпрацю у сфері митного-регулювання, зокрема через участь у міжнародних програмах та проектах, що сприятиме обміну досвідом і підвищенню ефективності митної системи та важливо підтримувати національних виробників завдяки створенню та впровадженню митно-тарифних заходів, які захищатимуть внутрішній ринок та стимулюватимуть розвиток вітчизняного виробництва.

Впровадження цих рекомендацій важливе для забезпечення сталого розвитку української економіки, підвищення її конкурентоспроможності та

інтеграції в світову економіку. Це також буде сприяти зміцненню економічної безпеки України та розширенню її міжнародного впливу.

Результати дослідження можуть використовуватися при розробці стратегічних документів у сфері митної політики, підготовки законопроектів, а також для навчальних цілей у вищих навчальних закладах, які готують фахівців у сфері митної справи та зовнішньоекономічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон: монографія. [Ю. Г. Козак, Н. В. Притула, О. А. Єрмакова та ін.]; за ред. Ю. Г. Козака. – К.: ЦУЛ, 2016. 240 с.
2. Будкін В.С. Митний фактор розвитку національної інноваційної діяльності: Вісник Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. С. 58-63.
3. Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л.. Держава – податки – бізнес (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): монографія. К.: Либідь, 1992. 328 с.
4. Глобальні трансформації та стратегії розвитку: монографія [Білоус О.Г., Лук'яненко Д.Г. та ін.] К.: Оріяни, 2000. 424 с.
5. Голинський Ю.О., Павелчак А.В. Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та його удосконалення: Молодий вчений. 2018. № 10(2). С. 749-752.
6. Про Єдиний митний тариф: Закон України від 05.02.1992 № 2097-ХІІ (втратив чинність). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2097-12>. (дата звернення: 25.03.2024)
7. Дубик В.Я., Грицак С.А. Дослідження ефективності виконання бюджетних завдань митними інституціями: Молодий вчений. 2019. № 11. С. 486-490.
8. Будякевич М. Історичний контекст розвитку митно-тарифного регулювання в Україні. URL:<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/10275/1/d0%91%d1%83%d0%b4%d1%8f%d0%ba%d0%b5%d0%b2%d0%b8%d1%87.pdf> (дата звернення: 15.03.2024)
9. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2014. 696 с.
10. Мартинюк В.П., Баділь Б.Б. Податкова система: навчальний посібник. Тернопіль: Воля. 2006. 252 с.

11. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. Офіційний Вісник України. 2012. № 44-48, Ст. 552, URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449517#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
12. Про митний тариф України: Закон України від 19.10.2022 р. № 2697-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
13. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 29. Ст. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95912#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
14. Державна митна служба України. Офіційний сайт. URL: <https://customs.gov.ua/en/> (дата звернення: 10.04.2024).
15. Казначейська служба України. Звіти про виконання державного бюджету України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2024).
16. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2024).
17. Новікова К.І. Розвиток інструментарію митно-тарифного регулювання в конкурентному середовищі. *Культура народів Причорномор'я*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35245/38-Novikova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.04.2024).
18. Митний кодекс України від 11.07.2002 р. № 92-IV (втратив чинність). Відомості Верховної Ради. 2002. № 38. С. 288. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-15#Text> (дата звернення: 10.03.2024).
19. Касперович Ю.В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни: аналітична доповідь. Київ: Фенікс, 2019. 128 с.
20. Конституція України від 28.06.1996 Офіц. вид. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141, Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
21. Костяна О. В. Проблеми ефективності адміністрування митних платежів в Україні: Бізнес Інформ, 2019. № 10. С. 213-219.

22. Бережнюк І. Г. Митна енциклопедія: У двох томах. Т.2/: Редкол.: І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013. 536 с. (Митна справа в Україні. Т. 23).

23. Годяк А.І. Митне право України : Навчальний посібник / [А. І. Годяк, О. М. Ілюшик, Я. П. Павлович-Сенета]. Львів : СПОЛОМ, 2017. 308 с.

24. Про внесення змін до Митного тарифу України щодо уніфікації ставок ввізного мита на окремі товари: Закон України від 06.10.2021 р. № 6149 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-20#Text> (дата звернення: 10.04.2024)

25. Про новий Митний тариф України: Закон України від 19.10.2022 № 2697-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text> (дата звернення: 10.04.2024)

26. Андрійчук, В. Г., Іванов. Є. І. Вплив угоди про асоціацію між Україною та ЄС на митно-тарифне регулювання і зовнішньоторговельний режим сторін. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. №3. С. 4-15.

27. Статистика та реєстри. Статистичний експорт та імпорт товарів. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/en/statistika-tareiestri#statistika> (дата звернення: 15.04.2024).

28. Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL: <https://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2024).

29. Сторожук О.В., Свириденко Г.М. Митно-тарифне регулювання як фактор забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави в умовах євроінтеграції. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. Випуск 17. С.94-98.

30. Литвинова Є.В. Досвід митно-тарифного механізму ЄС в умовах сталого розвитку *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2021. №2 (88). С. 14-17.

31. Гуцул І.А. Митна політика зарубіжних країн: навч. посібн. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 298 с.

32. Рахман М.С., Євтушенко В.А., Рудас Д.С. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. Випуск 47. 2020. С.39-44.

33. Гуцул І.А Митна політика та її вплив на зовнішньоекономічну діяльність. *Світ фінансів*. Випуск 2. 2016. С. 67–74.

34. Балицька Я.І., Фасолько Т.М. Проблеми митно-тарифного регулювання України та шляхи їх вирішення в умовах Європейської інтеграції. *Часопис Хмельницького національного університету управління та права*. 2019. URL: <https://conf.ztu.edu.ua>

35. Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур: Закон України від 05.10.2006 р. № 227-V. Редакція від 05.03.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-16#Text> (дата звернення: 15.04.2024)

36. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах: Указ Президента України від 04.07.2002 р. № 616/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616/2002#Text> (дата звернення: 15.04.2024)

37. Про ратифікацію Протоколу про внесення змін до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі: Закон України від 04.11.2015 р. № 745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/745-19#Text> (дата звернення: 15.04.2024)

38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил: Закон України від 17.06.2001 р. № 2415-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3481342-01#Text> (дата звернення: 15.04.2024)

39. Про утворення територіальних органів Державної фіскальної служби та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

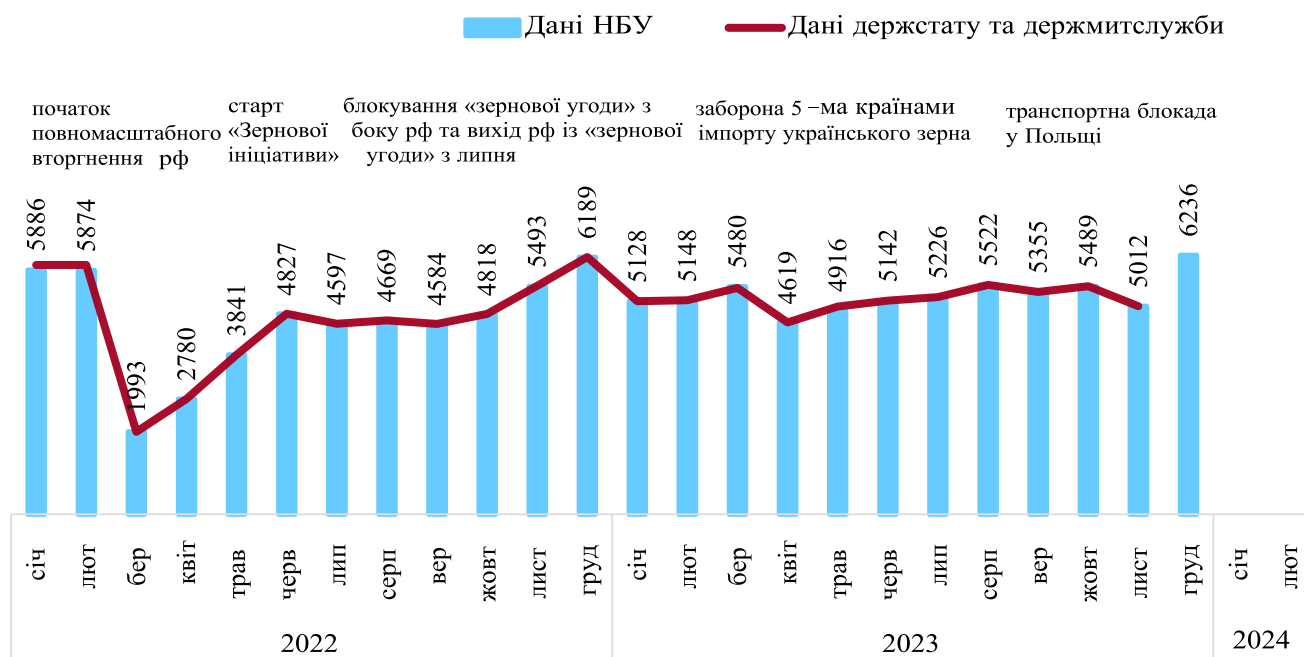


Рисунок А.1 – Імпорт товарів у 2022–2023 роках, щомісяця, млн. дол. [14]